

FAZEKAS ANETT

„Vesd ki a gonoszt közüled”¹

Boszorkányüldözés világszerte és megdöbbentő esetek Békés megyéből

1. rész

„Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak, mert nincsen hatalmaság, hanem csak Istentől, és amely hatalmaságok vannak, az Istentől rendeltettek.

Azért, aki ellene támad a hatalmaságoknak, az Isten rendelkezésének támad ellene, akik pedig ellene támadnak, önmagoknak ítéletet szereznek.” (Pál apostol levele a Rómabeliekhez. 13. r. 1-2. vers.)

Ha hirtelen vihar támadt, villámlott, mennydörgött, a középkori ember rémülten keresztet vetett és kérte az Istent és szenteket: őrizzék el a gonosz lelkeket. Ha egy kis gyerek egyik nap pirosposzsgáson ugrándozott a kertben, másnap halványan, halálos kórban feküdt az ágyon, a család kétségbeesetten kutatta, milyen démon szállta vajon meg a csemetéjüket. Ha egy viruló menyecskének nem született gyermeke, annak az oka csakis „rontás” lehetett. Ha egy kisgyerek nyomorékon jött a világra, ha valaki megsántult, megvakult – ez mind az ördög műve volt! Ugyanezt a magyarázatot adták minden olyan dologra, természeti csapásra, melyet nem tudtak megmagyarázni. A középkori ember szerint mindennek az oka Isten, a szentek, angyalok és a gonosz lelkek. Meg volt győződve arról, hogy varázslással, mágikus szertartásokkal hatni lehet a rossz szellemekre is.

A katolikus valláshoz éppúgy hozzátartozik az ördög és az ő serege, mint az Isten az angyalaival és szentjeivel. Az egyház az ördögben való kételkedést súlyos eretnek-

ségnek tartotta. Az ördög Isten ellenlábasa, utánczója; igyekszik híveket szerezni. Aki hozzá csatlakozik, az megtagadja az Istent és eladja a lelkét. Amint Isten a csodatevő erejéből juttat a szentjeinek, úgy ad az ördög a maga gonosz hatalmából híveinek, a varázslóknak, boszorkányoknak. Számos helyen olvashattak a hívők a Bibliában mágiáról, boszorkányokról, ördögökről. A legendákban pedig szinte minden lapon ott találjuk a gonoszt, de a szent Isten segítségével legyőzi az ősellenséget. Gonosz démonokkal tele van a levegő. Minden zaj a természetben a szellemek hangja. Sokszor a gonosz felvette egy asszony alakját, hogy megkísértse a szent apátot; néha macska, medve képét öltötte, hogy megijessze. Máskor eredeti alakjában: fekete emberi testtel, szarvakkal, farokkal és patákkal jelent meg. (Egy feljegyzés szerint: egy szerzetes halálos ágyánál tizenötezer démont számláltak meg.) Az ördög hívei szerelmet keltenek vagy gyűlöletet szíthatnak, betegséget, meddőséget, nyomorékságot, sőt halált okozhatnak. A középkori ember úgy érezte: gonosz démonok, varázslók tömege leselkedik rá, és ártani akar neki. Az a férfi vagy nő, aki értett valamelyest a füvekhez, emberek, állatok gyógyításához, könnyen varázsló hírébe keveredhetett. Tulajdonképpen annak is tartotta magát, hiszen mindenféle hókuszpókokkal kapcsolta össze a füvek használatát.

Hitt abban is a középkori ember, hogy a gonosz női vagy férfialakban (mint *succubus* vagy *incubus*), vagy pedig mint bika, nyúl vagy róka nemi viszonyt folytat híveivel,

a varázslókkal, boszorkányokkal. Az ilyen viszonyból született gyermek rendszerint szörnyeteg: farkasfeje, kígyóteste van, nagy és erős, s emberhússal táplálkozik. Számos hisztérikus nő és férfi akadt, aki úgy hitte, hogy az ördöggel hált. Aquinói Szent Tamás, a középkor legnagyobb tekintélye szerint a hunok démonoktól származnak és egy egyiptomi sziget minden lakosa incubusok utóda. A gonosz gyermekei természetesen mind varázslók és mindenkit meg akarnak rontani.

A félelem a gonosztól teljesen áthatotta a középkor társadalmát. Ez volt az egyház hatalmának egyik pillére. E kor emberének egyik legfőbb gondja: hogyan védekezzék a gonosz és az ő hívei ellen. Erre a legjobb mód az egyház szerint: szorgosan imádkozni, misén részt venni, gyónni, áldozni, böjtölni, ereklyét viselni stb. Az egyház szolgáinak hatalmában áll a gonosz elkergetése. Az ördögűzés szertartását gondosan kidolgozták és feljegyezték a nevezetesebb ördögűzési eseteket. A védekezéshez hozzátartozik még a sátán hívei, a varázslók, a boszorkányok ellen vezetett írtóhadjárat is.

Éppúgy, mint az ókorban, a középkorban is büntetendő cselekedetnek tekintették a kárt, bajt okozó varázslást (*maleficium, veneficium*). Minden országban törvényt hoztak ezek ellen, s időnként ki is végeztek egy-egy varázslót, boszorkányt. Az ilyesfajta pörök rendszerint politikai jelleget is öltöttek, az uralkodónak valamilyen okból útjában levő egyén szégyenletes megsemmisítésére szolgáltak. Példaként szolgál Jeanne d'Arc esete, akit az angol király boszorkányság vádjával máglyára küldött az inkvizíció útján. Nagy feltűnést keltett Gilles de Rais ügye, aki előkelő, gazdag uraság volt és igen fiatalon elnyerte Franciaország marsalljának a címét. 1440-ben letartóztatták, és azt állították, hogy varázslás céljából több száz gyermeknek a vérért vette, démonokat idézett és szerződést kötött az ördöggel. Akasztófán

végezte két szolgájával együtt. Az ő alakja körül rajzolódott ki valószínűleg a Kékszáll-monda. Hogy az ellene hozott vádakból mi volt igaz, a mai napig sem derült ki. A XX. században viharos gyorsasággal terjedt el az a nézet, mely szerint a boszorkányság egy ősi vallásból, az Istenanya imádatából eredő tradícióként élt át több évtizedet. Csekély bizonyíték szól emellett, mint ahogy annak sincs igazán jele, hogy a középkori Európában gyakorolt praktikák bármivel is többek lettek volna, mint a primitív néphiedelmeknek és a növényi gyógyítóerő ismeretének egyfajta kombinációja. A „bölcs asszony”, aki eltünteti a furunculust², termékenyvé teszi a meddő nőket, vagy éppen enyhíti a szülés fájdalmait, a vidéki közösség megbecsült tagja volt, még ha „természetfeletti ereje” miatt tartottak is tőle.³

Az egyház a XV. századtól kezdett foglalkozni a mágiával s a boszorkánysággal; vagyis akkortól mikor megindult a feudalizmus bomlása. Az új, tőkés viszonyok kialakulása szörnyű megrázkódtatással járt. Ezt látva az egyház azt hirdette, hogy az ördög seregei, a boszorkányok és eretnekek előretörték. Ez az ördögi szekta elárasztja az egész világot, és mindenhol bajt okoz.

Számos tudós van azon a véleményen, hogy a XV. század végétől fellobbanó boszorkányhit az egyház propagandájának és hideg, számító tevékenységének az eredménye; a papság ezzel a nép tudatlanságára alapozott módszerrel akarta megvédeni az egyház hatalmát és befolyását, s ezen keresztül a feudalizmust is.

Komoly szerepet játszott a boszorkányüldözés beindulásában és a boszorkányhit terjedésében is VIII. Ince pápa 1484-ben kiadott bullája (*Summis desiderantes*). A pápa – aki közismerten erkölcstelen életet élt –, megbízta Jakob Sprenger és Henrich Institoris domonkosrendi szerzeteseket, hogy inkvizítorként járjanak el a boszorkányok és a varázslók ellen. Erre Sprenger és társa latin

nyelven terjedelmes „tudományos” művet írt: a „*Malleus maleficarum*”-ot, a „*Boszorkányok pörölye*”-t. Ez a mű valósággal bibliája lett a boszorkányokban való hitnek és boszorkány-üldözésnek.

Az első részben leírja a boszorkányság lényegét, feltételeit, az ördöggel való kapcsolatot. Leszögezi, hogy a boszorkányok létezésében kételkedni üldözendő eretnkség. Részletezi a varázslás fajait, eszközeit, s bölcs tanácsokat ad, hogyan lehet védekezni a rontás ellen, és hogyan lehet a következményeit megsemmisíteni. Végül pedig a boszorkány-üldözés módszereit tárgyalja. E mű szerint a boszorkányok egyházi és világi bíróság elé tartoznak, de ha egyszersmind eretneknek is, akkor az inkvizíció alá. Ez a legborzasztóbb és súlyosabb bűn, a bírónak tehát rendkívüli módszereket kell alkalmazni. A feljelentések elősegítése érdekében tudatára kell adni mindeniknek, hogy akkor sem lesz bántódása, ha a vádját semmiféle bizonyítékkal sem tudja alátámasztani. Az új felfogás szerint a boszorkányt akkor is meg kell büntetni, ha nem okozott kárt, csak tagja a boszorkányszekciónak. Az sem menti meg az életét, ha megbánja a bűnét, megtagadja az ördögöt és visszatér az igaz hitre. A varázslást és a boszorkányságot a régebbi felfogástól eltérően főleg női bűnnek tekinti. Szerintük az asszonynak kevesebb a hite, hamarabb válik eretnökké, mint a férfi.

A *Malleus maleficarum* azzal a kérdéssel is foglalkozott, hogy egy bíró a vallomás érdekében ígérhet-e valami előnyt, netán mentességet a fogolynak, és ehhez az ígérethez tartania kell-e magát. A kézikönyv három megoldást javasolt: egyrészt meg lehet ígérni, hogy a fogoly életben marad anélkül, hogy elárulná neki, hogy a halálbüntetés alternatívája az életfogytig tartó börtön. Másrészt „egy meghatározott ideig meg kell tartani az elítélt boszorkánynak tett ígéretet, de ezen időtartam eltelte után el kell égetni”. Harmadik megoldás, hogy az ígéretet tevő bíró felmentését kéri a további eljárás alól,

és a halálos ítéletet egy újonnan kinevezett bíró hozza meg. Minthogy a nőnek csak rossz tulajdonságai vannak, irigy, gonosz és hajlamos a nemi kicsapongásra, keresi a szövetséget az ördöggel, hogy mint boszorkány tevékenykedhessék. Ez a fejtegetés számos okra vezethető vissza: a nőt a középkorban mélyen a férfiak alatt állónak, előbb az apja, majd a férje tulajdonának tekintették; tanulni nem engedték; még a legelőkelőbb körökben is általános, elfogadott szokás volt, hogy a férj a feleséget még mások jelenlétében is durván bántalmazta. A házasságtörő nőt a férjnek jogában állt megölni. A leányt, aki nemi viszonyt folytatott, megvesszőzték, megszégyenítették, a kedvesének azonban haja szála sem görbült. Így azután előfordult, hogy a nő a tehetetlenségében és a tudatlanságában varázslással, bűvös szerekkel próbált helyzetén könnyíteni, vagy boszszút állni. (A bűvös szerek közt néha mérgek is szerepeltek, amelyek eredményessé tették a varázslást.)

Orvosok akkoriban alig voltak, a nők jelentős szerepet játszottak a betegek ápolásánál, szülésnél, stb. Az évszázadok alatt összegyűjtött hasznos tapasztalatokat a varázslásba vetett hit következtében különböző hókuszpókokkal, mágikus szerekkel kötötták össze. Ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy őket boszorkányoknak tekintsék. A boszorkányhit és a boszorkányüldözés félelmetes fegyvert adott a társadalom kezébe a nők alárendelt helyzetének fenntartására. Lássuk mit „tudott” a középkori ember a boszorkányokról: A boszorkány írásban vagy szóban szerződést köt az ördöggel, megtagadja Istent, igyekszik mindig és mindenkinek ártani. A szerződés jeléül az ördög jegyet, úgynevezett stigmat üt az új hívének a testére. A stigma érzéketlen, szúrásra nem vérzik.

Időnként a hét meghatározott napján, valamint május elsejének éjén (*Walpurgis-éj*) összejövetele tartanak valamilyen kietlen hegytetőn, tisztáson; a német boszorkányok

rendszerint a Blocksbergen, a magyarok a Gellért-hegyen, stb. A szlovén és horvát perек tanúsága szerint a boszorkánygyűlések színteréül leggyakrabban a szőlőhegyi pincék és vincellérházak szolgálták. Az összejövetelen keresztleletlen gyermekek zsírjából, füvekből, szerzetesi csukja darabjából stb. írt főznek, ezzel megkenve magukat bakkecskén, disznón, söprűn, vagy esetleg állattá (lává) változtatott emberen repülnek a gyűlés helyére, nehogy gyanút keltsenek otthon egy démon helyettesíti őket, vagy az ördög odavarázsolja a képmásukat a házba.

Az összejövetelen megjelenik a sátán, hol csinos legény, hol csúnya fekete, de méltóságteljes férfialakban. Fején szarvakat visel, édenfa trónon ül. Nagy kerek bagolyszeméből félelmetes fény sugárzik, lába patákban, vagy lúdláiban végződik, s hosszú farkat visel. Előfordul az is, hogy fekete kecskebakként vesz részt a gyülekezeten. Amikor megjelenik, mindenki leborul előtte, urának nevezi, majd megcsókolják a bal lábát, a bal oldalát, a nemi szervét és a hátsófelét. Utána meggyónnak, felsorolják „bűneiket” pl. azt, hogy részt vettek a keresztény istentiszteleten, s csak kevés rosszat cselekedtek. A gonosz vezeklést ró ki rájuk, majd feloldja őket bűneik alól. Ezután a katolikus mise paródiájaként ördögi misét celebrál, s megígéri híveinek, hogy haláluk után a keresztény mennyországban jól különb paradicsomba fognak jutni. Felszólítja őket, kövessenek el minél több gonosztságot.

Végül „úrvacsorát” oszt. Ezután vad körtánc kezdődik, majd lakomát talál a hívei elé. Ezt követően féktelen orgia következik, amelyben semmiféle tilalmat, semmiféle rokonsági, vagy házassági köteléket nem vesznek tekintetbe. Ha valaki véletlenül kiejti Isten, Mária, vagy Jézus nevét, eltűnik minden. Az összejövetel végén az ördög hazaküldi híveit. Nehéz felsorolni, hogy mi minden keverhetett valakit boszorkányság gyanújába. Ha egy lány különösen szép volt,

könnyen ráfogták: boszorkány. De ugyanígy történhetett, ha különösen csúf volt. Feltűnő eszesség, együgyűség szintén maga után vonta ezt a vádat. Betegség, vagy szívós egészség egyaránt okul szolgálhatott. Ha egy asszony közelében gyíkot, vagy teknősbékát láttak, biztosra vették, hogy boszorkány. Akkor is, ha több tejet adott a tehene, mint a szomszédé; ha ritkán ment templomba, vagy ha túlságosan sűrűn. Ha a kutya, vagy a macska erősen ragaszkodott valakihez, az boszorkány. Gyakran azokat a tudósokat is, akik tudásukkal túlszárnyalták koruk színvonalát, varázslóknak, boszorkányoknak tekintették. Így keveredett varázsló hírébe pl. II. Szilveszter pápa és Roger Bacon.

Az európai kutatók feltártak egy általános összefüggést a boszorkányüldözés és a klímaváltozás között. A XVI. században ugyanis beköszöntött a „kis jégkorszak”, mely következményeinek a legnagyobb vesztesei a szőlősgazdák voltak. Feltűnik a boszorkányperekben a jégeső okozásának és a termés elvételeknek a vádjai.

Ha valaki kételkedni mert a varázslásban, a boszorkányokban, az ördög létezésében akkor biztosan számíthatott arra, hogy pert akasztanak a nyakába, mint boszorkánynak. Még a XVIII. század végén is letartóztatott az inkvizíció Spanyolországban egy kőművest, aki beszélgetés közben ezt állította: ördög nincs, az ördögidézők és boszorkányok csalók.

Boszorkányüldözést eleinte az inkvizíció végezte a világi hatóságokkal együtt. Később a világi hatóság egyedül látta el ezt a feladatot. Nemcsak a katolikus egyház szorgalmazta az üldözéseket, hanem a reformált egyházak is. Luther mélységesen hitt az ördögben, dicsekedett is, hogy szembekerült vele, és bátran hozzávágta a tintatartóját. A jezsuiták hamar felvették ebben is velük a versenyt. A boszorkány fogalma alá bevették a protestánsokat, így az ördög híveinek üldözése címen megégetették Luther és Kálvin híveit is.

Egyes vidékeken különleges boszorkány-bizottságokat állítottak fel a boszorkányok felkutatására. Többnyire egyetlen feljelentés is elegendő volt a per megindításához. Senki sem lehetett biztonságban, mert bárhogyan élt, a gyanúra mindig okot lehetett találni. Ha a gyanú „megalapozottnak” látszott elrendelték a letartóztatást. Az volt a szokás, ha a vádlott nem ismerte be „bűnét”, nem ítélték halálra. A hatóság tehát a letartóztatástól arra törekedett, hogy a beismerést kicsikarja. A középkor amúgy is borzalmas börtöneiben különleges cellákat létesítettek a boszorkányok részére. Bambergben pl. olyan kamrába zárták őket, ahol a padló és a fal háromszögletű, hegyükkel felfelé fordított lécekkel volt borítva. Másutt a börtönben fa- vagy vaskeresztek álltak, erre kötözték a foglyokat karjuknál, vagy lábuknál fogva. Volt, ahol a boszorkányt köteleken mély kútba bocsátották le, s csak akkor húzták fel, ha kihallgatni, vagy kivégezni vitték. Gyakran előfordult, hogy a börtönőr erőszakot követett el a foglyán. Ha következmények mutatkoztak, rendszerint azt a magyarázatot adták, hogy az ördög paráználkodott a boszorkánnyal a börtönben.

A bíró beismerés esetére kegyelmet ígért, de ezt az ígéretet nem kellett, sőt nem is volt szabad megtartania. Védőt ugyan rendeltek mellé hivatalból, ez azonban rendszerint meg volt győződve a vádlott bűnösségéről, vagy pedig félt attól, hogy a buzgó védelemmel maga is gyanúba keveredik.

Ha a fogoly tagadott, a bíró elrendelte a *vízpróbát*, amelynek mint isteni eljárásnak első nyomait a mezopotámiai társadalmak történetében, a legismertebb forrásszöveget pedig a párizsi Louvre-ban őrzött Hammurapi-féle sztélén találjuk. A folyampróbának nevezett eljárás abban tért el a kora újkori európai boszorkányüldözés vízpróbájától, hogy a próbán résztvevő személyt akkor tekintették ártatlannak, ha a víz nem ragadta el és partra tudott vergődni, és bűnösnek, ha a víz ma-

gával sodorta és a folyóba fűlt. E jogszokás eredete valószínűleg sumér hagyományokra vezethető vissza, hiszen a folyampróbát már I. Sarrukin akkád király és a III. uri dinasztia idejéből származó törvénykezési szövegek is említik.

A szemita népek mellett az indoiráni eredetű népcsoportok forrásai is említik a folyampróbát. A próbát leginkább olyan esetekben végezték el, ahol a vád egyrészt igen súlyos volt (házaságtörés, gyilkosság) ill., amit más módon nem tudtak bizonyítani (paráznaság és rontó varázslás). Ritkábban ugyan, de alkalmazták tulajdonjogi viták rendezésére is. Bizonyos, hogy használata leginkább csak a köznép-re terjedt ki. Mezopotámiai társadalmakban az istenítéletek helyszíne lehetett a templom, szenthelyként tisztelt hegy, csatornák és folyók partja. Ez a boszorkány- és varázslófürösztés az indoeurópai népeknél mindenhol jelen levő jogszokás lett. A lehetséges közvetítő népek a sztyeppi nomád székítákat, valamint a kaukázusi népeket szokták említeni. Krisztus születése körüli néhány száz év hellén és római forrásaiból a boszorkányok és varázslók vízbefulladásza hiányzik, ugyan az istenítéleti eljárások jelen vannak.

A kora középkori források tucatjai tudósítanak az istenítéleti eljárásokról. Az ókori vízpróbákkal szemben az eljárásokat az Isten kinyilatkoztatásának is tartották. A szertartásoknak két helyszíne lehetett, az egyik a templom és azon belül a keresztlő medence, a másik egy közeli folyó, melynek vizét megszentelték. Az eljárás lényege: ha a gyanúsítottat a keresztlővízbe merítik, és a víz fenntartja, akkor bűnösnek tekinthető; ha lemerül, és a keresztlővíz befogadja, akkor ártatlan. A boszorkányokról azt tartották, hogy könnyebbek a normális embereknel, ezért is tudnak repülni. Néha vízpróba mellett ezen okból mérlegpróbát is alkalmaztak. Megmérték, és ha szokatlanul könnyűnek bizonyult, bűnösnek nyilvánították. Ha a

próbák az ártatlanságát bizonyították eleinte szabadon engedték, később azonban továbbfolytatták a pert, s legfeljebb nem kínozták. A világi politikai propaganda mellett az egyház is felhasználta a vízpróbát a céljainak eléréséhez. Gyakran alkalmazták a próbát eretnekség gyanújával. Ám legtöbb esetben a vízpróbát nem a hatóság, hanem a lakosság kezdeményezésére alkalmazták.

Ha a próba a vádlott ellen szólt, megkezdődött a *tortúra*. Azt tartották, hogy az ördög minden erővel meg akarja akadályozni a beismerő vallomást, érzéketlenné teszi a vádlott testét, nem engedi beszélni. A vádlott tehát csak akkor vall, ha a démon kiűzik belőle. A boszorkányperekben a kínzás tehát a bírónak és a hóhérnak, Isten bajnokainak az ördöggel folytatott párba, melyben minden eszköz jogos, s ha a vádlott sokáig nem vall, az nem az ártatlanságát, hanem az ördög győzelmét és az Isten nevében harcolók gyengeségét bizonyítja.

A tortúra előtt a pap beszentelte a kínzóeszközöket, majd levetkőztették a vádlottat, s a hóhér megvizsgálta: nem visel-e valami ördögi szert, vagy tárgyat, ami hatástalaníthatja a kínzást. Leégették a haját, keresték a stigmát. Minden májfoltot, szemölcsöt, heget tűvel, vagy árral megsúrtak. Ha ez nem fájt, nem vérzett bizonyíték volt a bűnösség mellett. Éppúgy, mint az inkvizíciónál, a boszorkánypereknél is megkínoztak gyerekeket és hetven-nyolcvan éves öregeket is. Szokásos módszerek voltak: szurokfáklyákkal égették, vagy égő szurkot öntöttek a testére, nem hagyták aludni, nyílt sebeire sót és ecetet öntöttek. Szoros vizes csizmát húztak a lábára és tűz mellé öltették. A test felé nyitott tartályban ganajtúrót helyeztek a köldökére⁴... Feltalálták az ún. boszorkányszéket, melyből mindenütt hegyes szögek álltak ki, ezen kellett órák hosszat ülnie, vagy pedig egy éles lécdarabra ültették lovagló ülésben, és súlyokat akasztottak a lábára. Többször előfordult, hogy a fogoly belehalt a gyötrelmekbe, vagy

öngyilkos lett. Ezt azzal magyarázták, hogy az ördög pusztította el, mert csak így tudta megakadályozni az őszinte vallomást.

A vallatásnál nem csak a gonosz tetteit kívánták megtudni, hanem azt is, hogy kik a társai, kiket látott az összejöveteleken. Így aztán egyik per maga után vonta a másikat. Ha valaki minden kínzásnak ellenállt, akkor általában megmenekült a haláltól, de száműzetést, vagy más büntetést mértek rá. A beismerő vallomás esetén az elítélre máglyahalál várt: ha a büntett kártétellel kapcsolatos volt, a boszorkányt nyilvánosan létrára kötözték és elevenen a tűzbe dobták. Ha károsítás nem történt azzal enyhítették a büntetést, hogy tűzbe dobás előtt megfojtották, vagy pedig puskaporos zacskót erősitettek a nyakára, hogy meggyorsítsák a halált. Előfordult, hogy lefejezték a boszorkányt, s csak a holttestét vetették a máglyára. A máglyahalált néha még szigorították azzal, hogy kivégzés előtt tüzes fogókkal megtépték a boszorkány testét. Egy svájci „boszorkánykirálynőt” vaslóra ültette, amelyet aztán megtüzesítettek, három óráig tartott a halál kínja. A per közben elpusztult boszorkányok testét is elhamvasztották.

Ilyen borzalmas látványosság rettegéssel töltötte el a nézőket. A XV. század végétől tízezzrel pusztították Európa-szerte a boszorkányokat. Az áldozatok számának pontos megállapítása ma már lehetetlen, mert sok irat elveszett, gyakran pedig nem is folyt szabályos per.

A boszorkányokat, mint a legnagyobb gonosztevőket a germán népek már a keresztény hit felvétele előtt is tűzhalállal büntették. A kereszténység elterjedése után azért is büntették tűzhalállal őket, mert az egyház a boszorkányokban az eretnekség egyik fajtáját is látta és az ilyenekre a pokolban rájuk váró örök tűz elővetítését, a tűzhalált látták a legmegmegfelelőbbnek. Az üldözés terén Németország vezetett, minden tartományában folytak perek. Pl. Quedlinburgban egyetlen napon 133 szerencsétlent végeztek

ki. Trier hercegségben a XVI. század végén a sok természeti csapás, pestis és háborúk miatt elkeseredett nép minden bajt a boszorkányoknak tulajdonított; üldözésük félelmetes járvánnyá dagadt. Itt egy faluban csak két asszony maradt életben. Mikor az egyetem rektora felszólalt a vad hajsza ellen, fejére olvasták, hogy ő is boszorkány, perbe fogták és kivégezték.

Volt, hogy egész családok borzalmas tragédiáját okozták. 10-12 éves gyerekek is szerepelnek az áldozatok között, ezeknél az volt a vád, hogy részt vettek a boszorkányszombatokon, anyjuk boszorkány, s apjuk maga az ördög. Az elítélt gyerekeket általában lefejezték, vagy megfojtották. Különös szelidségnek számított, ha úgy végezték ki őket, hogy felvágták az ereiket.

Egy sziléziai városkában, 1654-ben 102 boszorkányt pusztítottak el, közülük egy 6 és egy 1 éves gyereket. Az utóbbiakat azért, mert „démon” volta az apjuk. Skóciában a XVI. század végén Stuart Mária és fia, Jakab uralkodási idején kezdődött a nagyarányú üldözés. I. Jakab király könyvet is írt a démonokról, a boszorkányokról, s az uralkodó egyik legsúlyosabb bűnének ítélte azt, ha megkegyelmez egy boszorkánynak.

A XVII. században az üldözés a forradalom és a polgárháború idején folyt a legkegyetlenebbül. Ekkoriban működött, mint fő boszorkánynyomozó (witch-finder-general) Matthew Hopkins volt ügyvéd. Több száz embert, főleg nőt jelentett fel; mindegyikért 20-20 shillinget kapott.

Spanyolországban viszonylag alacsony a boszorkányperek száma. Itt annyi mindenért tudott az inkvizíció vád alá fogni embereket, oly sok lehetőség nyílt a rémület keltésére, a lakosság fékenntartására, hogy a boszorkányperek háttérbe szorultak.

Egyes tudósok szerint a XV. század vége óta a boszorkánysággért elítéltek száma több millió. Mérhetetlen szenvedéseket okozott Európa szerte, sőt Amerikában és

a gyarmatokon is ezen üldözés. Az európai szokásokkal ellentétben, a salemi bíróság azon a nézeten volt, hogy aki beismeri a boszorkányságát annak kegyelmet ad, aki azonban makacsul tagad, az halált érdemel. Egy lelkészt is letartóztattak, aki különösen magára haragította a bíróságot, mert kijelentette, boszorkányok nincsenek és soha nem is voltak. A többiekkel együtt őt is máglyára ítélték. Közben a tömeghisztéria már az állatokat sem kímélte: a papok és perek által megvadított emberek felakasztottak két kutyát, mert megszállottnak ill. varázslónak tartották. Amíg csak egyszerű embereket perelték, minden simán ment. Amikor azonban e járvány már a felső osztály tagjai közül is kezdett áldozatokat szedni, útját kellett állni. Az első sikeres ellenállás buzdítólag hatott a foglyokra és a salemi polgárookra. A felső törvényszék szabadon engedte a foglyokat, még azokat is, akiket már halálra ítélték. 1696-ban Salem lakossága nagy bűnbánó böjtöt tartott, kérte az eget, bocsássa meg bűneiket. A bírák pedig írásban fejezték ki megbánásukat.

Egy kis kitérőt úgy gondolom, hogy megérdemel az **állat-perek** rövid áttekintése. Mint láttuk, a középkori egyház tűzzel-vassal végleg ki akart irtani mindent, ami „bűnös”, így olyan állatok ellen fordult, amelyeket keleten tiszteletben tartottak, nagyra becsültek. Így a macskák aranyélete kb. 700 évvel ezelőtt véget ért, tisztátalan állatnak, egyenesen boszorkánynak nyilvánították. Igaz, ami igaz, ezek az állatok bőséges okot adtak az üldözésre: Vajon merre jár éjjel? Miért oson olyan nesztelen s vajon mit művel? „Miért ég a szeme a sötétben? Miféle tűz lehet az, ami a szemeiben világít, hacsak nem a pokol tüze?”⁵ Az egyház válasza egyértelmű volt: a macska a sátán cinkosa! Azok az elfajzott emberek – boszorkányok, varázslók –, akik az ördöggel cimborálnak, akkor változnak macskává, amikor csak akarnak. Csupán különleges titkos recept szerint elkészített macskavelőt kellett fogyasztaniuk, majd a hátukat bekenniük egy

újszülött kised köldökszinórdarabjával...

Így aztán a buzgó inkvizítorok nemcsak a boszorkánysággal gyanúsítottakat kínoztak halálra s vetettek máglyára, hanem a szerencsétlen macskákat is. Százezer-számra végezték ki a nőket azzal a váddal, hogy a macskájukon keresztül kapcsolatban állnak az ördöggel, ezért velük együtt égtek a macskák is. Jó néhány európai országban szokássá vált, hogy János napján – amikor hagyomány szerint virágzik a boszorkányfű (páfrány) – „macskaszerdát” tartottak: százával, ezrével összefogták a macskákat és kihajították őket a templomtoronyból, máglyán elégették.

A középkorban nem csak macskákat ítélték el. Az első ismert ítélet egy disznót marasztalt el 1266-ban, az utolsó pedig egy kancát ítélt halálra 1692-ben. De folytattak pert állandó károkozásaik miatt mezei egerek, patkányok, vakondok ellen is. Legtöbbször disznók álltak a vádlottak padjára, de ítélez-

tek „bűnös” lovak, kutyák, macskák, egerek felett is.

Az állatperekben a fő jogi vezérvonal a Talio-elve volt – „szemet szemért, fogat fogért”. A tárgyalások a bírósági ítélezések normális gyakorlata szerint zajlottak. Az eljárást rendes bíróság folytatta le, s a vádlott állat előzetes letartóztatásban várta a tárgyalást, illetve az ítéletet. A vádat az ügyész képviselte, s nemegyszer hivatalból védőt rendeltek ki a „vádlott” mellé. Tanúkat is kihallgattak, majd meghozták az ítéletet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BRENCÁNY JÁNOS: *Orvosi szótár. Idegen orvosi kifejezések magyarázata V.* Budapest, 1975, Terra.

BRIAN INNES: *A kínzás és kínvallatás története.* Nagyzsuzsanna, 1998, Copyright Canissa Kiadó.

BURIÁN JÁNOS (szerk.): *Latin–magyar szótár II. (A középiskolák számára).* Budapest, 1909, Franklin.

GECESEI LAJOS: *Tanúk és vádlottak vallomásai. A Békés vármegyei boszorkányperekéből.* Békéscsaba, 1984, Tevan Andor Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola.

GUSTAV JAHODA: *A babona lélektana.* Budapest, 1975, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

KISS ANDRÁS: *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák.* Budapest, Kolozsvár, 1998, Kriterion Könyvkiadó.

KULCSÁR ZSUZSANNA: *Inkvizíció és boszorkányperek.* Budapest, 1961, Kossuth Kiadó.

MÁRKUS DEZSŐ DR.: *Magyar Törvénytár. 1000-1526. évi törvények.* (Corpus Juris Hungarici). Budapest, 1899, Franklin.

MÁRKUS DEZSŐ, DR.: *A Magyar Törvénytár betűrendes tárgymutatója. 1000–1902.*

Budapest, 1905, Franklin.

PANDULA ATTILA: *Kivégzés, tortúra és megsemmisítés a régi Magyarországon.* Eger, 1989, Dobó István Vármúzeum.

PÓCS ÉVA (szerk.): *Demonológia és boszorkányság Európában.* Budapest, 2001, A Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszék és a L'Harmattan Könyvkiadó közös sorozata.

TORRENTE DEL BOSQUE: *Kínzások és kivégzések Magyarországon.* 2004, Vagabund Kiadó.

VERESS ISTVÁN: *A titokzatos macska.* Budapest,

2001, Sensus Kiadó.

JEGYZETEK

¹ Kolozsvári jegyzőkönyvszöveg.

² Brencsán János Orvosi szótárában: furunculus = kelés (szórtüsző környékének gennyes gyuladása).

³ Brian: i. m. 7. fejezet, 105.